

Czarnecki, Stanisław

W sprawie popularyzacji historii nauk o ziemi

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 9/1, 131-133

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

We wstępie artykułu dokonano przeglądu początków nauczania chemii jako odrębnej nauki w Polsce. Przy tej okazji zostały wymienione podręczniki fizyki z XVIII w., zawierające pewne wiadomości z zakresu chemii.

J. J.

Z FABRYCZNYCH KRONIK

W „Przeglądzie Technicznym“ ukazały się w lecie 1963 r. dalsze artykuły Walerii Koryckiej i Jana Dąbrowskiego z cyklu popularyzującego dzieje poszczególnych zakładów przemysłowych¹: w nrze 23—24: *Tę walkę wygrano...* o kopalniach węgla w Sierszy; w nrze 26: *Pierwsze trzy konie „Majedu“* o Fabryce Maszyn Jedwabniczych w Łodzi, dawnej Fabryce Maszyn i Odlewni Żelaza „Müller i Seidel S.A.“; w nrze 27: *„Burzliwe życie“ polskiego cynku* o hutach cynku na ziemiach polskich; w nrze 29: *Dwa wieki „siegwiskiego gmynu“* o Zakładach Metalowych w Zagwizdzu; w nrze 30: *Ustroń — matka giganta* o zakładach przemysłu ciężkiego w Ustroniu na Śląsku Cieszyńskim; w nrze 31: *Bawelniane zagłębie* o dawnych fabrykach Scheiblera w Łodzi; w nrze 33: *Wylegarnia mechanicznych ptaków* o Państwowych Zakładach Lotniczych na Okęciu w Warszawie; w nrze 35: *Kolebka polskiej koksochemii* o Zakładach Koksochemicznych „Hajduki“ w Chorzowie.

J. J.

W SPRAWIE POPULARYZACJI HISTORII NAUK O ZIEMI

W nrze 11/1962 „Przeglądu Geologicznego“ ukazał się artykuł Haliny Duczmal-Pacowskiej *Rocznice zmarłych miłośników i znawców geologii polskiej przypadające w 1962 r.* Zawiera on 9 krótkich życiorysów osób w różny sposób związanych z dziejami nauk geologicznych w Polsce. Inicjatywę redakcji „Przeglądu Geologicznego“ zamieszczania tego rodzaju życiorysów można przyjąć z zadowoleniem, bowiem znajomość rozwoju geologii w Polsce ciągle jeszcze wiele pozostawia do życzenia. Publikacje tego rodzaju ukazują się w wielu zagranicznych periodykach geologicznych. W Czechosłowacji np. w „Rocznikach Towarzystwa Mineralogiczno-Geologicznego“ nestor geologów czeskich profesor R. Kettner ogłasza od kilku już lat, oparte o gruntowną znajomość zagadnień i interesująco pisane, artykuły o ważniejszych rocznicach z historii nauk o Ziemi w skali światowej. Zamieścił on również sporo artykułów o uczonych polskich.

Artykuł w „Przeglądzie“ stawia sobie mniej ambitne cele, na co wskazywałyby niewielkie rozmiary poszczególnych życiorysów i charakter popularyzatorski opracowania. Jednak publikacje tego rodzaju w stopniu nie mniejszym niż prace naukowe powinny być oparte o dobrą znajomość referowanych zagadnień i zawierać informacje ściśle, a przede wszystkim prawdziwe. Niestety artykuł H. Duczmal-Pacowskiej pozostawia pod tym względem wiele do życzenia.

Wątpliwość budzi już wybór i zestawienie dziewięciu ogłoszonych sylwetek. Wydawałoby się, że powinna być jakaś wyraźna nić je łącząca, skoro przyjęto tak swoiste rocznice jak 220, 160, 70 czy 15-lecie daty urodzenia lub śmierci poszczególnych osób. W ten sposób można by się doszukać znacznie więcej dat jubileuszowych i wydatnie zwiększyć liczbę życiorysów. Niestety, myśli przewodniej, na pod-

¹ Por. notatki w nrach 3 i 4/1963 „Kwartalnika“.

stawie której połączono osoby o tak różnym zakresie i charakterze działania, jak profesor mineralogii S. Thugutt i paleontologii J. Grzybowski, podróżnik J. Czerski, kolekcjonerka Anna z Sapiehów Jabłonowska i kierowniczką archiwum historii nauk o Ziemi Z. H. Gąsiorowska, trudno się dopatrzeć. Byłoby to sprawą może mniej istotną, gdyby podawane w poszczególnych życiorysach informacje były ściśle i wiarygodne, tak jednak nie jest.

Już w pierwszej biografii J. Jaśkiewicza obie daty życiorysowe są nieprawdziwe. Urodził się on bowiem nie w 1742 lecz w 1749 r., a zmarł nie w 1789 lecz w 1809 r. W 1962 r. nie przypadała zatem 220 rocznica jego urodzin. Z licznych innych pomyłek zawartych w życiorysie Jaśkiewicza trzeba skorygować informacje o rzekomo wydanych przez niego pracach: *O porfirze znajdującym się w górach między Miękinią a Tenczyńkiem* i *Rozprawa względem formowania się gór i odmian następujących na powierzchni ziemi naszey*. Prace takie nie istnieją. Dwie inne prace Jaśkiewicza wspomniane przez H. Duczmal-Pacowską, jako pozostałe w rękopisach: *Nauka o naturze* i *O bogactwach krajowych...* — jak podaje w obszernej monografii Jaśkiewicza H. Madurowicz¹ stanowiły w rzeczywistości jeden rękopis. Nad innymi, mniej może istotnymi pomyłkami w życiorysie Jaśkiewicza nie będę się zatrzymywał.

Pomyłki i nieścisłości odnoszące się do wspomnianych w życiorysach publikacji poszczególnych uczonych są bardzo liczne. Tak więc „wielotomowe“ dzieło Kołłątaja *Badania historyczne* posiada trzy tomy; podany przez H. Duczmal-Pacowską tytuł jest tytułem okładkowym, poprawny zaś brzmi *Rozbiór krytyczny zasad historii o początkach rodu ludzkiego*.

Rzekomo dwutomowy *Słownik górniczy* H. Łabęckiego posiada jeden tom, a jego charakterystyka podana przez autorkę jest nieścisła. Nie jest to bowiem synoptyczny słownik czterojęzyczny, lecz jego pierwsza część — to encyklopedyczny słownik górniczy, druga — to słownik górniczy rosyjsko-polski, a trzecia — słownik średniowiecznej łaciny górniczej. Nieprawdziwa jest informacja o mapie geologicznej dołączonej do wydanego przez H. Łabęckiego przekładu *Geologii* Beudanta. Nie jest to mapa „południowej części Polski, najbardziej obfitującej w rudy“, lecz obejmuje obszar od Bornholmu po Wielkie Łuki na północy i od Krymu po Belgrad na południu.

Autorka podaje jakoby J. Czerski „ogłosił również wiele prac w języku rosyjskim o Nowej Ziemi, a w pracach swych obalił niektóre teorie Humboldta. Middendorfa“. Najnowsza bibliografia Czerskiego nie podaje żadnej pracy Czerskiego o Nowej Ziemi, a zagadkowy uczony, którego poglądy miał Czerski obalić, to oczywiście dwie osoby, Aleksander Humboldt i A. F. Middendorf, wybitny przyrodnik i podróżnik. W tymże życiorysie nazwisko Aleksandra Czekanowskiego podawane jest stale w nieuzasadnionym brzmieniu Czejkanowski.

Ostatnią wreszcie wymagającą sprostowania pomyłką bibliograficzną jest przypisanie Z. H. Gąsiorowskiej autorstwa artykułu o Polakach w Bańskiej Szczawnicy, napisanego przez J. Reychmana. Artykuł ten ogłoszony został w V tomie „Wiadomości Muzeum Ziemi“.

Wydaje się niecelowe mnożenie przykładów tego rodzaju pomyłek, nieścisłości i błędnych informacji. Jest ich we wszystkich życiorysach bardzo wiele. Pozostaje jednak jeszcze jedno zagadnienie, które należałoby omówić.

Formułowanie ocen, myśli i poglądów jest oczywiście niezaprzeczalnym prawem każdego autora. W pracy popularyzacyjnej jednak obowiązuje i w tym wypadku ścisłość i skrupulatność. Nie można z tego punktu widzenia pogodzić się z takimi sformułowaniami autorki, że Krzysztof Kluk jest „chlubą naukową XVIII wieku“,

¹ H. Ma du row ic z, *Działalność naukowa Jana Jaśkiewicza*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej“, seria C, zesz. 3. Warszawa 1959.

ż Koliątaj „interesował się od dawna naukami przyrodniczymi i wzbogacał intensywnie swą wiedzę w tej dziedzinie w celu uargumentowania zjawiska potopu biblijnego“, lub że materiały zebrane przez Czernskiego były jedynym źródłem wiadomości o Jakucji do czasu ostatnich prac uczonych radzieckich. Podobne nieścisłe, czy bezkrytyczne sformułowania nie powinny znajdować się w artykule mającym za zadanie popularyzację wiedzy. Trudno przecież wymagać, aby każdy czytelnik tego rodzaju artykułu kontrolował ścisłość podstawowych danych i poprawność informacji podawanych przez autora. Obowiązek ten ciąży na autorze.

Publikacje popularyzujące dzieje polskiej geologii są tak samo potrzebne, jak oryginalne badania w tej dziedzinie. Nie chciałbym moimi uwagami zniechęcać do tego rodzaju poczynić ani redakcji „Przeglądu Geologicznego“, ani autorki, pragnąłbym jednak, aby przyczyniły się one do uniknięcia w przyszłości błędów i niedociągnięć.

Stanisław Czarniecki

Z HISTORII GEODEZJI

W pierwszym półroczu 1963 r. w „Przeglądzie Geodezyjnym“ opublikowano trzy artykuły z zakresu historii geodezji, fotogrametrii i kartografii.

W nrze 2 inż. Romuald Ronisz w artykule *Biuro Pomiarów m. st. Warszawy w latach 1881—1922* przedstawia okoliczności, w jakich nastąpiło zorganizowanie tej placówki, a następnie jej kierunki, działalności i osiągnięcia. Wiele uwagi poświęcił autor metodom i organizacji prac pomiarowych wykonywanych przez Biuro.

W nrze 3 mgr inż. Eugeniusz Berezowski podaje życiorys znakomitego matematyka i astronoma Marcina Poczobutt-Odlanickiego (1728—1810). W opisie działalności uczonego zostały szczególnie podkreślone jego zainteresowania w dziedzinie geodezji i kartografii.

W nrze 4 mgr inż. Stanisław Janusz Tymowski w artykule *Uwagi o stronie kartograficznej mozaiki w Madaba* omawia treść geograficzną tej mozaiki i jej znaczenie dokumentalne w historii kartografii. Na wstępie autor informuje o stanie zachowania tego zabytku oraz o okolicznościach jego odnalezienia w 1884 r. w ruinach kościoła w opustoszałej wówczas miejscowości Madaba w rejonie Morza Martwego.

J. J.

Z HISTORII PRZEMYSŁU NAFTOWEGO

W „Wiadomościach Naftowych“ (nr 7—8/1963) opublikowany został artykuł Władysława Dubisa *Postęp techniczny i jego twórcy w polskim przemyśle naftowym*, zawierający krótki przegląd osiągnięć i wynalazków technicznych dokonanych w tym przemyśle w okresie od 1880 r. do czasów obecnych. Scharakteryzowane zostały również zadania w zakresie postępu technicznego na najbliższą przyszłość. W artykule zwraca uwagę oryginalny lecz nie przekonująco przez autora uzasadniony pogląd, jakoby postęp techniczny w polskim przemyśle naftowym rozpoczął się od 1880 r.

W tym samym numerze „Wiadomości Naftowych“ prof. Jan Cząstka w notatce *W 70-lecie rocznicę powstania Towarzystwa Techników Naftowych w polskim przemyśle naftowym* przypomniał przebieg i uchwały pierwszego walnego zgromadzenia członków tego towarzystwa, odbytego w Jaśle 11 VI 1893,